

Proiect editorial apărut cu sprijinul
Consiliului Județean Bistrița-Năsăud

prin
Biblioteca Județeană „George Coșbuc”
Bistrița-Năsăud

Seria: Publicații, programe și proiecte ale
Bibliotecii Județene „George Coșbuc”
Bistrița-Năsăud

Volum de comunicări și articole științifice dedicat
împlinirii a 100 de ani de la apariția revistei moderniste
„Sburătorul” coordonată de Eugen Lovinescu, apărut
în colaborare cu:

Institutul de Cercetări Europene
din cadrul Facultății de Studii Europene,
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

100 de ani cu Lovinescu

Fascinația modernității

Coordonator

Dorin Dobra

Presa Universitară Clujeană

2019

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Ovidiu Pecican

Conf. univ. dr. Nicoleta Racolța-Paina

Director BJ Bistrița-Năsăud Ioan Pinte

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

100 de ani cu Lovinescu: fascinația modernității / coord.:

Dorin Dobra. – Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2019

Conține bibliografie; ISBN 978-606-37-0625-7

I. Dobra, Dorin (coord.)

821.135.1.09

© 2019 Coordonatorul cărții. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mijloace, fără acordul coordonatorului, este interzisă și se pedepsește conform legii.

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
<http://www.editura.ubbcluj.ro>

Cuprins

I. Cultură, civilizație și mentalități în dezbaterile filologice interbelice

Cuvânt înainte.....9

Mircea Muthu

Notații despre actualitatea
criticii lovinesciene17

Andrei Moldovan

Două pagini mici dintr-o critică mare?.....23

Vasile V. Filip

II. Modernizare și dezvoltare în economia și societatea românească interbelică

Modernizarea sistemului sanitar

în primul deceniu interbelic.

Practica medicală și personalul medical

în atenția parlamentarilor români35

Diana Gabriela Reianu

Respect Surse de finanțare ale modernizării

și europenizării învățământului românesc.

Continuarea tradiției interbelice.....67

Paula Mureșan, Elena Grad-Rusu

Tradiție și modernitate

în dezvoltarea economică a României

în perioada interbelică89

Nicolae Păun

III. Să-l descoperim pe Lovinescu

Prolegomene la *Istoria civilizației române*

moderne: izvorul nesecat al marilor teorii127

Dorin Dobra

Vârstele Casei Lovinescu

între ședințele Cenaclului Lovinescian

și acțiunile represive ale Securității.....145

Anca Stângaciu

Contribuții ale exilului român din Franța

la conturarea unui mesaj european

pentru România: Monica Lovinescu –

Virgil Ierunca – Paul Goma.....169

Adrian Corpădean

I. Cultură, civilizație și mentalități în dezbaterea filologică interbelică

Două pagini mici dintr-o critică mare?

Vasile V. Filip

Vă rog să-mi permiteți să încep prin a-l felicita pe inițiatorul și organizatorul acestui eveniment, dl. prof. Dorin Dobra, care a făcut din Bistrița locul unic (din păcate) din țară în care se comemorează centenarul Revistei „Sburătorul”, și să-i mulțumesc pentru prilejul de a mă adresa astăzi, aici, dumneavoastră.

Acest prilej este oarecum paradoxal, pentru că, dacă ar fi fost să trăiesc în epoca interbelică, probabil că aș fi fost un tradiționalist. Sunt, și în context actual, un tradiționalist prin specializare – cultura populară –, dar sunt un tradiționalist (cel puțin din perspectiva unora din colegii mai tineri de breaslă) chiar și în cadrul acestei specializări, prin stilul de abordare și metodele de cercetare. Cu alte cuvinte, un tradiționalist este invitat să

vorbească despre întemeietorul modernismului.

Probabil, pe linia acelei tensiuni a unor poli antagonici care – așa cum s-a subliniat deja aici – ar putea fi motorul însuși al procesualității, ce domină nu doar planul biologic al lumii vii, ci este totodată și principalul izvor al oricărei vieți spirituale.

Prima mea idee de comunicare a fost să vă prezint un eseu critic despre Eugen Lovinescu al lui Camil Petrescu, intitulat *Eugen Lovinescu – sub zodia seninătății imperturbabile*. O carte pe care – vă mărturisesc – nu am reușit s-o regăsesc; am aflat de pe Internet c-a fost republicată în 2014, am comandat-o, dar nu mi-a parvenit. Cred c-ar fi fost interesant să revedem azi, aici, imaginea lui Eugen Lovinescu prin ochii unui contestatar al său. Erau de aceeași parte a „baricadei” ce despărțea, teoretic, (alimentând, totodată) cultura interbelică – cea a modernismului –, dar, ca fire și temperament, se pare că erau atât de deosebiți, încât nu s-au împăcat niciodată. Ceea ce-i despărțea, o dată în plus, și în plan teoretico-literar, era ideea necesarei perspective care să modernizeze romanul românesc: una obiectivă, pentru E. Lovinescu, dar de o subiectivitate asumată, pentru Camil Petrescu.

Așadar, n-o să vă vorbesc despre imaginea lui Eugen Lovinescu prin ochii lui Camil Petrescu,

dar am vrut azi doar să vă incit, poate veți găsi cândva și veți citi cartea lui Camil Petrescu. Merită, totdeauna, să revezi ceea ce te interesează cu un ochi dinafară, cu un ochi critic. Din acest punct de vedere eu am îndrăznit să mă gândesc, la a doua mână, ca să zic așa, la două pagini din critica lui E. Lovinescu mai sensibile, chiar controversate. Referindu-se la una dintre ele, Nicolae Manolescu vorbește chiar de „cea mai mică pagină dintr-o critică mare”¹. Ea este mult mai cunoscută decât cea la care vreau să ajung – o cunoașteți cu toții, probabil. Este vorba de faptul că, ilustrându-și acea teorie a „mutației valorilor estetice”, E. Lovinescu dă un exemplu nefericit, am putea zice astăzi: Caragiale. Văzând lucrurile încă de aproape, Lovinescu e de părere că ne interesează la Caragiale mai ales imaginea socială pe care ne-o furnizează, iar când această societate se va schimba într-atât, încât nu vom mai recunoaște în ea modul de viață specific sfârșitului de secol XIX și începutului de secol XX, berăriile, „miticii” cu melon și baston, dar mai ales cu un anume fel de-a vorbi și glumi, Caragiale își va pierde interesul. După cum se știe, evoluția ulterioară a lucrurilor l-a infirmat, în acest punct,

¹ Nicolae Manolescu, *Istoria critică a literaturii române – 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, p. 560.

pe marele critic al modernismului. Caragiale este și astăzi **cu noi și în noi**, este modelul din umbră al ființei noastre sociale pe care nu doar că-l reitereăm parcă la nesfârșit, dar îl mai și amplificăm, în sensul absurdului unor aspecte ale vieții noastre social-politice actuale. Dar, până la urmă, dacă citim și înțelegem bine teoria mutației valorilor estetice a lui E. Lovinescu, putem admite că nici măcar aici marele critic nu e condamnat decât printr-o eroare de încadrare. Căci el vorbește, în cadrul acestei teorii, și de *capodoperă*, pe care o exceptează de la acest fenomen, al „mutației”.

S-a vorbit aici și de Mihail Dragomirescu, care avea o adevărată teorie a capodoperei, articulată „științific”, dar azi pe drept uitată, pentru că – într-adevăr – nu te apropii cu sisteme rigide, „științifice”, de fenomenul literar, și cu atât mai puțin de capodopere. Ele ies din această „matcă” a mutației valorilor estetice, pentru că putem citi oricând, chiar fără sprijinul imaginii sociale de epocă, și pe *Ghilgameș*, și pe Homer, și pe Dante, mereu, fără sentimentul că „frumosul” lor e cu totul și cu totul altul decât „frumosul” nostru. Există un fond uman ancestral, care străbate în capodopere și rămâne peren, fond pe care E. Lovinescu îl recunoaște în general, nu însă și la Caragiale, greșindu-i așadar, acestuia din urmă, încadrarea. Opera lui Caragiale își găsește

azi în mod firesc locul în stabilitatea estetică a capodoperei, căci căutăm în ea nu pitorescul conjunctural, nu frumosul comun și de serie, ci pe acela unic. Având avantajul perspectivei, N. Manolescu inversează, într-un mod ce pare azi firesc, termenii *mutației*: „Oare nu ne putem întreba dacă nu cumva, schimbându-se valorile morale, religioase, politice, adică standardele unei societăți, prin cauze firești, legate de schimbări materiale ale instituțiilor și ale comportamentului uman, tocmai valorile estetice se salvează și-și dovedesc perenitatea. Cazul capodoperei ar trebui socotit regulă, nu excepție”.² Valorile esteice ar putea fi, adică, tocmai cele perene, nu cele mai vulnerabile, cum le vedea Lovinescu. Fiecare operă literară sau estetică în general măcar aspiră la statutul de capodoperă, de unde se poate prezuma o anume stabilitate a receptării ei.

Dacă ar fi să lărgim cadrul acestei dezbateri teoretice (ceea ce nu-și are aici locul potrivit), ar fi măcar să amintim că există și o teorie a *kitsch*-ului, conform căreia dacă opera estetică răspunde unor așteptări deja create ale noastre, ea se încadrează în *kitsch*. O mare operă artistică de orice fel mai totdeauna forțează limitele acestor cadre teoretice, mai totdeauna își creează publicul care s-o recep-

² *Ibidem*, p. 563.

teze. Și o face greu, întâmpinând mereu dificultăți. Capodoperele s-ar recunoaște tocmai prin această dificultate a receptării, prin faptul că-și creează publicul care să le recepteze, mutând valorile într-o nouă zonă. Din punctul de vedere al tradiționalistilor, între care m-am încadrat dintru început, modernismul nu e decât o situație de criză a fostelor valori. Dar avem nevoie de astfel de crize, care există în tot ce-i viu, în tot ce se mișcă, în tot ce trăiește. Eugen Lovinescu nu face decât să pună accentele altfel, tocmai pe această nevoie, pe ceea ce vine. De aici modernitatea criticii sale, într-o vreme în care impresionau și convingeau doar sistemele, doar ideologiile, doar dogmele. Abordarea de tip științific inclusiv a literaturii este un fel de coadă de cometă a unei mentalități specifice secolului al XIX-lea, care a excelat pe această linie. Dar secolul al XX-lea debutează tocmai cu criza unor astfel de valori și a unor astfel de abordări strict raționaliste. Unii explică criza tocmai prin efectul seismic asupra conștiințelor, al cataclismelor de tipul (mai ales al) Primului Război Mondial: dacă suntem într-adevăr ființe raționale, cum am putut permite să se întâmple așa ceva?

Dar nu vreau să alunec în considerații de ordin sociologic. Vreau să revin la cel de-al doilea exemplu, la cea de-a doua „pagină mică” din marea critică a lui E. Lovinescu, mult mai puțin

cunoscută, dar care mi-a sărit în ochi tocmai pentru că am resimțit-o ca pe o provocare pentru tradiționalistul din mine. Este vorba de un articol intitulat *Un fetiș modern: poezia populară*, în care E. Lovinescu neagă rolul folclorului poetic în trezirea conștiinței naționale în secolul al XIX-lea. Care secol, înainte de a fi cel al raționalismului de care vorbeam mai sus, a fost și secolul unor exaltări romantice identitare, ce au dus la descoperirea folclorului, a poeziei populare. Acestea ar fi devenit între timp, după E. Lovinescu, „un fetiș”, adică de o „sacralitate” neacoperită de conținut, dar și un canon restrictiv. Deși se consideră că E. Lovinescu nu ar fi fost o structură propriu-zis polemică (precum contestatarul său anterior evocat, Camil Petrescu), din câte am observat, măcar unele din reacțiile sale par a fi de recul. Am în vedere faptul că, în acea vreme, se vorbea despre superioritatea poeziei noastre populare în raport cu toate celelalte din Europa. Că o fi așa, că n-o fi așa, nu vom putea ști vreodată (ar zice același Camil Petrescu), pentru că mai totdeauna suntem condamnați a cunoaște din interiorul unui sistem; iar judecând din interior, nu faci decât să confirmi sistemul. Iubeam, de pildă, muzica și dansurile tradiționale specifice zonei încă de când eram copil. Mai târziu, la adolescență, aș fi vrut să fiu din altă zonă, ca să pot confirma „obiectiv”

Respect pentru oamenii...

frumusețea producțiilor artistice ale zonei noastre. Astăzi nu-mi mai fac asemenea iluzii, pentru că astăzi știu că le iubesc tocmai pentru că sunt produsul lor, sau măcar al unui complex cultural din care fac parte și aceste fenomene. Nu mai pot judeca altfel, ori de unde aş porni, ca parte a sistemului, nu voi face decât să-i confirm coerența.

Eugen Lovinescu nu face, în articolul amintit, decât să ne oblige la a conștientiza prizonieratul într-un atare cerc vicios, să ne descurajeze în a ne mai considera „buricul pământului”, deși, aş zice că, azi traversăm o epocă în care excesul e de semn contrar, o epocă a miturilor destructurante. Cultura trăiește prin mituri, coagulante, structurante, în momentele ei de întemeiere, destructurante în momentele când granițele identitare autoimpuse sunt resimțite ca prea strâmte. (Rămâne, ipotetic, pericolul ca „noua ordine”, lărgită, să nu se mai realizeze, ceea ce ar însemna dispariția identității și, mai devreme sau mai târziu, chiar a ființei naționale, dizolvată într-o globalitate amorfă.) Cu E. Lovinescu ne aflăm la începuturile modernismului, deci este oarecum firească reacția sa împotriva poeziei populare, pe care – în răspăr cu Maiorescu (întemeietorul unei „epoci”) – o consideră „un fetiș”. (În răspăr cu Maiorescu, și în acord cu Duiliu Zamfirescu, și dac-ar fi să-i punem în cumpănă pe cei doi,

preopinent și aliat, ar trebui să constatăm și diferența de calitate a gândirii lor teoretico-filosofice, dar și diferența de moment cinetic la care cei doi se află.) La momentul său, E. Lovinescu are dreptate spunând că nu folclorul, nu folcloriștii, nu activitatea științifică de culegere și sistematizare a culturii populare a fost aceea care a trezit conștiințele la viață națională în secolul al XIX-lea, ci tot poeții. Pentru că doar poeții sunt „profesioniști ai idealului”. Folcloriștii au cules, dar s-au ales cu pleava, cu zgura, cu materia amorfă, în care, ca să nu te rătăcești, ai nevoie de rigoare, de metodă. De satisfacții estetice nu poate fi vorba, decât ca excepție. Abia poeții dau rost, prin selecție estetică, acestui univers amorf și labirintic. Abia prin filtrul lor se impun acele valori care au influențat într-adevăr conștiința națională.

Iată, aş zice, o reacție de recul, dar a cărei tipicitate nu vine atât din temperament polemic, cât din asumarea și conștientizarea momentului cinetic specific la care se află procesul devenirii unei culturi. Exceptarea capodoperelor de la logica „mutație a valorilor estetice” ar putea fi aplicată și aici. Poezia populară are, cum bine se știe, capodoperele ei, dar vine momentul când perspectiva, limpede și lucrătoare, asupra acestora ar putea fi obnubilată de sufocanta acumulare materială.

Avem deci nevoie de poeți, avem nevoie de selecție, avem nevoie de perspectiva estetică pe care mizează Lovinescu. În aceasta constă, în esență, modernitatea criticii sale, consecvență cu ea însăși, chiar și atunci când pare a da rateuri.

Ideile, pozițiile teoretice sunt – cum se poate constata din cele de mai sus – ale unor anume momente. Ceea ce rămâne din critica lui Eugen Lovinescu, după mine, este faptul că ea se citește și azi cu încântare. Impresionismul său critic, tratat drept o frivolitate în epocă (așa părea atunci, într-o lume mult mai riguroasă decât cea de azi), ar putea fi supremul argument al actualității sale (prin prisma tocmai a *stabilității* valorilor estetice, de care a vorbit mult mai târziu N. Manolescu). Scrisul său este atât de încântător, încât îți vine în minte o zicere (aparent paradoxală, valabilă, de obicei, doar pentru contexte artistice), a lui M. Sadoveanu, de data aceasta, cum că „nu există argument mai convingător decât o frumusețe”. Cred că e valabil pentru mult mai mulți dintre noi, cei de azi, acest impresionism critic al lui Eugen Lovinescu, decât sistemul riguros, pedant și până la urmă mort al lui Mihail Dragomirescu. Iar așa-zisele sale „pagini mici” nu sunt decât fie mlădițe ocolite de fluxul ulterior al sevei unui trunchi viguros, fie chiar muguri ce n-au ajuns să se convertească în rod.

II. Modernizare și dezvoltare în economia și societatea românească interbelică

Diana-Gabriela Belianu